

Писмо на Гьоте до Карл Август¹

Ваше Кралско Височество,²

Винаги съм смятал за свой първостепенен дълг да изпълнявам Вашите милостиви заповеди толкова бързо и точно, колкото е по силите ми, но този път, признавам, ме обзе известно колебание, когато Ваше Височество ми нареди да изложя мислите си относно списанието *Изис*.³

Въпреки това надмогвам всичките си съмнения и вярвам, че следващите редове ще убедят Ваше Височество в основателните причини, които събудиха моята тревога, преди да се заема с тази задача.

Разглеждайки документите по случая, човек би могъл да сметне за желателно веднага след оповестяването на полицейски мерки да се забрани списанието – както несъмнено е в пълномощията на полицията да постъпи в настоящия случай и както един опитен и изпитан член на тази служба без заобикалки се изказа. Но тъй като това не е сторено и от споменатото списание са отпечатани вече 11 броя, можем със съжаление да наблюдаваме как с всеки изминат ден дързостта невъзпрепятствана расте и разкрива своята безгранична природа.

Сред приложените документи са единадесетте броя на списанието, от които косите на бъдещи търговци неизбежно ще настръхнат от ужас. В своя доклад уважаемият председател на Държавната дирекция представи ясно и

¹ Превод от *Briefwechsel des Großherzogs Carl August von Sachsen-Weimar-Eisenach mit Goethe in den Jahren 1775 bis 1828*. Band 2. Weimar 1863, 88-97 (354).

² Karl August е бил велик херцог, като такъв обръщението към него е *Königliche Hochheit*.

³ *Isis oder Enzyklopädische Zeitung* е списание за природни науки, медицина, технология, икономия, история, изкуство (изключени са право и теология). Редактор е Lorenz Oken, издател Friedrich Arnold Brockhaus. Списанието излиза от 1817 до 1848 година.

сдържано безобразията и даде по този начин възможност на трима превъзходни представители на това съсловие да преценят положението и да изкажат своето становище как да се противодейства на злото. Това те сториха в пълно единомислие. Техните предложения са следните:

- 1). устно или писмено да се направи на издателя забележка за неговото неблагоприличие и
- 2). да се заплаши, че при повторни нападки над отделни лица или над цели обществени съсловия списанието му ще бъде забранено.

Към това те добавят

- 3). предложението да се сезира срещу него държавното обвинение и на засегнатите лица да се предостави обезщетение по съдебен ред.

Изпитвам обаче силна неловкост да изкажа мнението си по тези предложения, защото колкото и значими и енергични да са тези мерки, трябва да призная, че според мен те по-скоро биха умножили злото, отколкото да го възпрат. Не искам да крия възможните последствия, които биха произтекли от подобни мерки.

Ad 1. Ако Окен⁴ бъде призван, за да изслуша упреците към него, и не се яви, как ще се процедира тогава? Нима ще бъде доведен под стража или пък ще се предприеме някаква друга мярка?

Ако обаче се яви и започне да говори пред колегията със същия дързък и безсрамен език, с който и пише (а на него, като на дългогодишен преподавател, не му липсва дар слово), ще го отведат ли в полицията или ще го оставят да се оттегли триумфално?

Ако пък приемем, че той се държи сдържано, но регистрира веднага целия случай и го отпечата в следващия брой, осмивайки директно и косвено

⁴ Lorenz Oken (1779-1851), немски естественик, анатом, физиолог, от 1807 г. - извънреден професор по медицина, а от 1812 г. - и по естествена история в университета в Йена. Защишава свободата на пресата в сп. *Изис*. През юли 1819 г. под натиска на държавите от Свещения съюз е освободен от университетска длъжност.

институцията, за което той многократно би имал на разположение всякакви карикатури и други шутовски номера: ще бъде ли изпълнена отправената му заплаха, щом колегията се явява страна и е длъжна да преследва нанесената ѝ обида, когато вече е оставила ненаказани толкова други случаи?

Това Окен може да направи и ще направи, ако му бъдат отправени писмено упреци и заплахи.

И не е странична забележка, ако кажа, че никога не съм одобрявал подобни упреци. В моята практика имаше само един такъв случай, на друг един бях косвен свидетел. Да кори, упреква, смъмря – това е право на предводителя, на господаря на една покорна маса. Ако той е човечен и разбира занаята си, няма да пропусне да направи забележка, ще отправи бащинско и възпитателно наставление. Не даде ли това плод, то нека призове нехайника пред колегията, нека му напомни задълженията и го заплаши с уволнение; това е правилно, уместно и необходимо. Решението да се приложи този подход и спрямо някои други държавни служители беше по-рано оправдано единствено от липсата на по-добро, а и замесени бяха само двама професори от Йена.

Крайно време е да се откажем от тази форма, защото в по-новото време тя неизбежно ще се счупи. Да вземем настоящия пример. Окен е човек на духа, с богати познания и заслуги; не подобава да го принизяваме до послушен ученик; ако при всичките си предимства притежава между другото и известна лудост, която е вредна, дори пагубна за държавата, то нека бъде усмирен и проблемът се разреши с достойство.

Ad. 2. След това искат да му бъде отправена заплаха. Това също смятам за безполезно. Нима можем да заставим един арабин под заплаха от наказание да измие цвета на кожата си?

Списанието да стане умерено, съдържано, да се самоограничи? *Изис* да престане да бъде *Изис*, Окен да престане да бъде Окен! Нека погледнем съдържанието или формата на този памфлет: откъде да дойде въздържанието? Той обхваща енциклопедически всичко мислимо и дори

това, което уж е отхвърлил, подхваща отново, за да го осмее. Формата му е дива, дръзка, без респект спрямо каквито и да било обстоятелства, без вкус в тяхното представяне; как да добие тази форма разумни черти?

И нима лудостта, нахалството, дързостта имат предел? Те, техните братя и техните сродници не се поддават на поука и усмирение.

Къде са границите на беззаконието? Искат да оставят *Изис* да съществува, но кой ще отсъди тогава дали издателят е размислил и дали наистина неговото списание се доближава до добрите нрави, до поносимото? В действителност и една стотна част от *Изис* е точно толкова лоша, колкото цялото, така че след една успешна заплаха е възможно отново да се възникне нов случай. Ако издателят продължава по същия начин, както досега: ще бъдат ли тогава достатъчно решителни, за да изпълнят заката? Или ако той се отдаде на иронията, която от своите най-фини висини до най-грубото си превъплъщение предлага стотици форми, с които да се измъчват хората, без да може човек да се оплаче: ще го спрат ли да размножава карикатурите си и да украсява всеки брой със ребуси, което той вече е на път да стори? Кой ще му попречи да забули страстта си в гатанки, логогрифи, шаради? И подобава ли на една висока служба да бъде Едип пред този палячо в ролята на Сфинкс? Не желая да крия: нима ще чакаме, докато посегне и на новите си колеги, с които вече е в открит спор, и във време, когато на един Айхщед⁵ бе забранено да рецензира трудовете на Йенски професори, ще оставим новодошлите без защитата, от която действително имат нужда?

И накрая последното и най-лошото: той нападна княза в рамките на неговата държавна дейност, нима няма да го нападне и лично, в семейно отношение? И тогава отново ли ще се колебаем дали да го спрем, само защото някога гръцките императори са смятали за недостойно да наказват отправените към тях обиди?

⁵ Heinrich Karl Abraham Eichstädt (1777 - 1848), класически филолог, издател на влиятелния вестник *Allgemeine Literatur-Zeitung* от Йена; от 1803 г. притежава изключителното право да рецензира и коментира всички литературни произведения в Sachsen-Weimar-Eisenach.

Какво тогава да сторим?

Мярката, която е била пропусната в началото, трябва да бъде взета и списанието трябва веднага да бъде забранено.

Човек не бива да се страхува от последствията на една мъжествена стъпка. Каквото и да последва, човек остава с приятното чувство, че е постъпил правилно, защото последствията от колебанието и нерешителността са всякога неприятни. Със забраняването на *Изис* ще се спре веднага кръвотечението; по-мъжествено е човек да си ампутира крака, отколкото да умре бавно на изстиващ огън.

Но, макар настойчиво да съветвам да се изцери болестта чрез тази хирургическа намеса, то съвсем не смятам за препоръчително да се повдигат фискални искания срещу него: така само ще се увековечи и тепърва ще се разрастне туй, което трябва да се отхвърли и предаде на забрава.

Ad 3. В документацията е изложено подробно как да се повдигне съдебно обвинение срещу него. Но ако той отпечата отправените му обвинения, придружени от коментар, и заяви пред съда «Никой не може да бъде осъден за това, че казва истината», и се наеме да изложи максимално точно всичко, което е било отпечатано досега? Кой ще му попречи да извади наяве срамните дела на факултета в Росток, които вероятно не липсват? Кой ще му попречи да коментира двадесет и трите точки, изложени в брой 11 на списанието, против текста на Ваймарската конституция⁶, и отново да твърди, че този документ не струва нищо, и да повтаря и да затвърждава всичко туй, което, открито или не, се съдържа в неговите броеве? И какво може да направи държавното обвинение и кой е съдът, който бихме натоварили с този случай? Нали виждаме, нека го кажем ясно, че във факултети и в съдилища седят лица, обзети от същия революционен дух, и напълно възможно е един такъв съд да отдаде право на Окен и да го възхвали.

⁶ Grundgesetz über die Landständische Verfassung des Großherzogtums Sachsen-Weimar-Eisenach влиза в сила на 5 май 1815 г.

Но да приемем, че се намери в това разделно време един съд, следващ старите, непоклатими закони: уместно ли е един суверен – князът, да му възлага да решава най-вътрешните въпроси, които той сам, съветван от своите министри, може да реши в кръга на съсловните представители? Този въпрос в никакъв случай не е правен и не бива да се превръща в такъв.

Освен това ще повдигна следния въпрос: трябва ли да се упреква един външен съд, ако откаже да разгледа случая? Налице е случай от полицейско естество, който може да се прецени и отсъди единствено на място.

Нека оставим духовете да се успокоят. Станалото станало, и дори резултатът от едно съдебно дело само ще покаже, че твърде дълго се е търпяло. Връщам се към предложената по-горе единствено уместна мярка, а именно: да се игнорира изцяло личността Окен, но да не се изпуска издателят Окен и да му се забрани печатането на списанието, под заплаха от лична отговорност.

Полицията нека бди да не се случи нищо подобно или нещо още по-лошо. Първата реакция на тази стъпка ще бъде всеобщо одобрение от всички почтени хора у нас и в чужбина.

Ще добавя и още няколко забележки. Как така в обсъжданията на случая се е появила думата *държавна измяна* и защо изобщо се пита има ли тук държавна измяна или не? Отговорът е много прост: как може да е измяна туй, което се случва публично?

Окен действа като Катилина и кой би желал да играе ролята на Цицерон, комуто се отплатиха зле за това, че спаси Рим?

Трябва да се засегне и още един въпрос от голямо значение. В документите, които стигнаха до мен, се приема като нещо известно, че това състояние на нещата ще доведе до *саморазправа*. С почуда видях, че никой не изпитва ужас от тази мисъл. Правителството, което я изрича или кара други да я

изрекат, е разпуснато и аз ще взема сега думата в полза на Окен, след като досега говорих срещу него.

Както се опитах по-горе да предпазя Окен от унижение, тъй бих искал сега да отклоня опасността от едно презрително отношение към него. Кой ще гарантира, че няма да се повторят сцените, които чрез Известията на Шльоцер⁷ разтърсиха света, но които покрай други, по-големи ужаси се забравиха? На Вазер⁸ бе отсечена главата, граф Мюнстер⁹ заливаха с омраза, докато омекне – и дали това няма да се повтори? Кой ще се притече на помощ на Окен, който все пак заслужава да играе значима роля в науката, кой ще му се притече на помощ, когато Мекленбургски младежи ненадейно се разправят с него по най-жесток начин? И как могат подобни действия да бъдат наказани от една държава, която ги предизвиква, поставяйки себе си в естествено състояние и обявявайки войната на всеки против всеки за конституционносъобразна?

Току-що получих едни подробен, добре обмислен текст, занимаващ се с една бъдеща цензура, който още повече затвърждава обстойно изразеното от мен убеждение. Защото от него става ясно, че на анархията на пресата се противопоставя един деспотизъм на пресата; да, бих казал, че една мъдра и силна диктатура трябва да се изправи срещу това безобразие, отблъсквайки го дотогава, докато се възстанови една законна цензура. Как да стане това, е въпрос, подлежащ на обсъждане.

В настоящето не ми остава нищо друго освен да помоля Ваше Височество да прости моите може би прекалено възбудени изказвания. Разбира се, ако времето ми позволи, бих премислил още веднъж целия случай и може би

⁷ August Ludwig von Schlözer (1735-1809), немски историк, публицист, филолог, педагог, просветител, издава от 1776 до 1782 г. списание *Schlötzer's Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts*, от 1782 г. до 1793 г. под названието *Staats-Anzeigen* («Държавни Известия»), с просвещенска насоченост. През 1793 г. списанието е забранено.

⁸ Johann Heinrich Waser (1742-1780), швейцарски пастор, просветител, иконом, статистик. Обвинен в замислено престъпление срещу печата, кражба, присвояване и унищожаване на държавни документи, осъден за измяна и екзекутиран. Провокира съда с изказването си, че не изпитва никакъв дълг към власт и отечество.

⁹ Ernst Friedrich Herbert Graf zu Münster (1776-1839), дипломат, министър в кралство ХанOVER, под британско управление. Изповядва реставраторски възгледи, които уронват силно репутацията му, спечелена по време на войните срещу Наполеон и на Виенския конгрес.

тогава всичко би могло да се изложи по-уместно и по-умерено. Но решаващи са не стилът и умереността. Моето единствено желание е да предпазя Ваше Височество и всички благомислещи хора не толкова от едно зло, което ни заплашва, колкото от злото, което вече ни е сполетяло.

Ваймар, 5 октомври 1816 г.

Ваш
всеотдайно предан и покорен
Й. В. Гьоте